

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.2:346.6

DOI 36919/3041-1149(Print).5.2024.19-29

О. А. Рассомахіна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права юридичного факультету,

ПВНЗ «Європейський університет»

email: olha.rassomakhina@e-u.edu.ua

ORCID 0000-0003-2862-8169

Researcher ID AEW-2296-2022

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано практичні підходи та положення законодавства України щодо особливостей фінансової підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Визначено основні законодавчі реформи в цій сфері, проаналізовано основні нормативно-правові акти й узагальнено їхнє положення. Надано оцінку стану правового регулювання у цій сфері та проблемам, які виникають у процесі фінансування господарської діяльності в умовах війни.

Метою статті є дослідження правового регулювання надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання в умовах війни та окремих практичних аспектів реалізації окремих положень законодавства з цього питання.

У процесі дослідження застосовувалися філософські й загальнонаукові методи пізнання, національне законодавство та правова доктрина у сфері господарського й фінансового права, а також результати окремих економіко-статистичних досліджень.

У статті на рівні законодавства України досліджено правове регулювання окремих видів фінансових інструментів, які забезпечують фінансову підтримку господарської та підприємницької діяльності зацікавлених суб'єктів в умовах війни. Визначено основні нормативно-правові акти, які становлять систему нормативно-правового забезпечення фінансової підтримки господарюючих суб'єктів в умовах воєнного стану. Підкреслено, що встановлений правопорядок у сфері господарювання має передбачати й визначення механізму фінансування господарської діяльності з цих надзвичайних умов.

Ключові слова: воєнний стан, засоби державного регулювання економіки, суб'єкт господарювання, фінансова підтримка господарської діяльності.

Постановка проблеми та її актуальність. Військове вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року та постійна пролонгація воєнного стану в нашій державі на наступні періоди спричинили багато негативних наслідків для всіх сфер життя українського суспільства, зокрема господарювання. Ці несприятливі наслідки породили ряд глобальних і правових проблем, які вивчає юридична наука. Одними із них стали проблеми, пов'язані зі створенням умов подальшого здійснення господарської діяльності в цей особливий період усіма зацікавленими суб'єктами, а також із врегулюванням механізмів і порядку надання фінансового забезпечення для продовження своєї господарської діяльності зацікавленими суб'єктами. Адже в умовах війни деякі суб'єкти господарювання зіштовхнулися з обставинами, які обумовлюють додаткову потребу в джерелах фінансування чи їх нестачу, а відтак і потребу в пошуку фінансової підтримки.

Загалом потреба у фінансовій підтримці та додаткових фінансових витратах для здійснення господарської діяльності в умовах війни може бути обумовлена різними причинами: питаннями безпеки та подолання загрози безпеці людей, майна й інфраструктури; кадровими проблемами; логістичними проблемами; економічними втратами; змінами в правовому середовищі; фінансовою нестабільністю, коливанням валютного курсу, зменшенням іноземних інвестицій та іншими ризиками. Особливо актуальними в умовах війни для суб'єктів підприємницької діяльності є витрати на соціальну підтримку місцевих громад, підтримку працівників, які постраждали від війни; на релокацію; впровадження нових технологій; подолання додаткових екологічних проблем (забруднення територій, руйнування об'єктів, які несуть загрозу довкіллю); на додатковий юридичний супровід тощо.

За даними дослідження, проведеного в межах проєкту Програми розвитку ООН «Підтримка України», 41,6 % компаній оцінює свій фінансово-економічний стан як задовільний чи поганий, до війни такий показник становив 22,3 % (стан суб'єктів господарювання щонайменше погіршився вдвічі за час війни). Водночас індекс активності українського бізнесу станом на травень 2024 року становить 43,7 зі 100 можливих і аж ніяк не зменшує довоєнні показники, хоч і залишається в зоні негативних очікувань. Серед топ-5 ключових проблем, які заважають компаніям розвиватися або відновлюватися, 47 % респондентів вказали відсутність достатнього капіталу, а 51,6 % – відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів [7]. За даними Асоціації експертів зі сталого розвитку, для відновлення українського малого й середнього бізнесу потрібно буде близько 6 мільярдів євро [10]. Враховуючи таку статистику, можна зробити висновок, що потреба в суб'єктах господарювання у фінансуванні своєї діяльності за роки війни тільки зростає, а тому порядок його забезпечення варто дослідити й принагідно до умов воєнного стану.

В умовах постійного розгортання воєнних дій, руйнації та її негативних наслідків для інфраструктури й економіки перед державою постійно стоїть завдання передбачати й визначати в законодавстві умови матеріально-технічного забезпечення процесу господарювання у воєнний час задля збереження цілісності й економічної системи країни. Безперебійне ведення господарської та підприємницької діяльності усіма зацікавленими суб'єктами, підприємствами, установами й організаціями усіх форм власності неможливе без належного врегулювання фінансування та фінансової підтримки такої діяльності, як складового елементу правового господарського порядку. Саме тому перед наукою господарського права постійно стоїть завдання здійснення теоретико-правових досліджень зазначених питань.

Усе вищезазначене вказує на актуальність досліджень проблем правового регулювання фінансової підтримки суб'єктів господарювання в умовах війни, виявлення особливостей такого механізму, вивчення досвіду окремих суб'єктів господарювання з цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про актуальність обраної теми. Засади державної, зокрема фінансової, підтримки суб'єктів господарювання в умовах російсько-української війни досить широко висвітлені в науковій і практичній літературі як юридичного, так і економічного напрямку. Зокрема, питання державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, її види та досвід повоєнного відновлення економіки Ізраїлю з метою порівняння з українським дослідили в своїй публікації В. А. Легкова та В. В. Григор'єва [9]. Особливості правового регулювання фінансування відновлення України з погляду фінансового права, зокрема методи мобілізації державою фінансових ресурсів з цією метою, висвітлила в своїй науковій роботі О. В. Сударенко [15]. Питання державної фінансової підтримки малого та середнього бізнесу в період воєнного стану висвітлили в наукових дослідженнях У. З. Ватаманюк-Зелінська, О. С. Кілочко та М.-П. Б. Зелінський [2], Т. Ю. Ковтун [8], Б. І. Пшик [14], а також ряд інших учених. На межі державного впливу на економіку в умовах війни в контексті дотримання та реалізації соціально-економічних прав людини звернули увагу вчені Я. В. Петруненко й Р. А. Джабраїлов [11]. На особливості правового регулювання фінансової державної підтримки малого підприємництва в Україні в умовах фінансової кризи вказала в своїй науковій публікації Н. І. Атаманчук [1], а актуальні питання правового регулювання фінансових відносин в умовах воєнного стану в Україні висвітлила Е. Дмитренко [3]. На заходи підтримки сільського

господарства в Україні в умовах воєнного стану звернула увагу Л. Жураковська [4]. Про стан і перспективи розвитку державного фінансового контролю в умовах воєнного стану зазначила в своїй публікації М. Р. Піхоцька [13].

Загалом проблематика інституту фінансової підтримки суб'єктів господарювання та її законодавче забезпечення в умовах сучасної війни однаковою мірою добре висвітлені в публікаціях економічного та юридичного спрямування. Фахівці зосереджують свою увагу на виокремленні пріоритетних напрямів державної фінансової підтримки підприємництва, принципів застосування конкретних важелів державної фінансової підтримки, видів фінансової підтримки суб'єктам господарювання в умовах війни або її фінансових інструментів, виокремленні переліків досить значної кількості програм фінансової підтримки, наголошують на її надзвичайно важливому значенні в умовах сьогодення, наводять переліки нормативно-правових актів, які регулюють питання надання підтримки суб'єктам господарювання в цих надзвичайних умовах, описують окремі випадки реалізації фінансової підтримки, зазначають про потребу в ухваленні Концепції державної фінансової підтримки бізнесу в умовах війни як окремого нормативно-правового акта, акцентують на потребі в пошуку балансу між державним втручанням в економіку й умовами розвитку вільного ринку тощо.

Попри це, в умовах постійної невизначеності та нестабільності суспільного життя, зумовленими воєнними діями, теоретико-практичні дослідження порядку законодавчого забезпечення фінансової підтримки суб'єктам господарювання залишаються актуальними, особливо для юридичної науки, а науці господарського права досі ще не вистачає комплексного й системного погляду на питання правового регулювання механізму її надання в сучасних реаліях воєнного стану.

Метою дослідження є вивчення особливості правового регулювання надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання в умовах війни та звернення уваги на окремі практичні аспекти її реалізації. Також маємо проаналізувати відповідні зміни та новели в законодавстві з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Встановлений правопорядок у сфері господарювання передбачає й визначення механізмів фінансового забезпечення процесу господарювання за сучасних реалій війни. З початку військового вторгнення Російської Федерації на територію України та оголошення на всій території нашої держави 24 лютого 2022 року воєнного стану, в умовах постійного продовження воєнного стану на наступні періоди урядом в особі уповноважених нею органів вжито належних заходів для забезпечення фінансової підтримки процесу господарювання в умовах війни, відповідний механізм її організаційного забезпечення передбачено в законодавстві. Особливу увагу держава звернула на аграрний бізнес і малий та середній бізнес.

Стосовно поняття фінансова підтримка суб'єктів господарювання, то ця дефініція не визначена в попередньо оглянутих публікаціях і, відповідно, є малодослідженою. Але в досліджених нами джерелах знайшли свої визначення поняття державна підтримка та державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання. Зокрема, В. О. Зінковська та В. В. Годунко визначають державну підтримку суб'єктів господарювання під час воєнного стану як діяльність уповноважених органів, яка направлена на створення відповідних програм і надання належної фінансової допомоги згідно із внесеними в законодавство змінами [5, с. 693]. Враховуючи практику надання фінансової допомоги суб'єктам господарювання, обумовлену їх нагальними економічними потребами, а також теоретичні уявлення про наявний механізм надання такої підтримки, пропонуємо визначити поняття фінансової підтримки суб'єктів господарювання в умовах війни як систему заходів, що здійснюється державою або іншими особами для підтримки суб'єктів господарювання в різних галузях економіки з метою забезпечення їхньої фінансово-економічної стабільності, розвитку та конкурентоспроможності в умовах воєнного стану. Форми такої підтримки різноманітні: 1) програми фінансової допомоги: гранти й ваучери, безповоротна державна допомога, компенсації, субсидії, позики та пільгові кредити, проекти міжнародних донорів; 2) фінансова підтримка інновацій (відповідні програми й заходи); 3) визначені законодавством податкові пільги та стимули; 4) програми релокації для суб'єктів господарювання; 5) програми стимулювання підприємницької ініціативи, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та безробітних осіб, програми підтримки малого та середнього бізнесу / підприємництва (МСБ / МСП) тощо. Особливістю заходів

фінансової підтримки є те, що вони призначені стимулювати економічне зростання, розвиток інфраструктури суб'єктів господарювання та забезпечення зайнятості населення, допомагати зберігати фінансово-економічну стабільність під час економічних і політичних криз, зокрема, у періоди війни чи іншої нестабільності. Більша частина таких заходів впроваджується за допомогою схвалення нового або внесення змін до наявного масиву законодавства.

Так, упродовж війни Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI було змінено 59 разів, частина цих змін передбачає фінансові стимули (зокрема, податкові знижки та пільги) для суб'єктів господарювання. Наприклад, Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» мав на меті забезпечити стабільність податкової системи України та підтримати бізнес і громадян у період воєнного стану. Основні положення Закону передбачають спрощення податкових процедур, запровадження пільг і ряд звільнень, а також створення умов для мінімізації економічних втрат. Цим Законом для платників єдиного податку третьої групи запроваджено особливий податковий режим зі ставкою 2 % від обороту та передбачено можливість переходу на цей режим для більшості суб'єктів господарювання, включно з юридичними особами. Цим Законом внесено зміни й до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», якими передбачено тимчасове, починаючи з 1 березня 2022 року, звільнення фізичних осіб-підприємців і самозайнятих від сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) за себе без втрати страхового стажу, а також скасовано штрафні санкції за несвочасну сплату податків у зв'язку з воєнними діями. Тимчасово скасовано акцизи на пальне та знижено ставку ПДВ на пальне до 7 %. Підприємства, які надають допомогу Збройним силам України, внутрішньо переміщеним особам та іншим постраждалим від війни особам, звільняються від оподаткування на суму цієї допомоги. Позичальники, які не мають змоги виконувати свої зобов'язання за кредитними договорами та договорами споживчого кредиту через наслідки війни, звільняються від нарахування та сплати штрафів і пені за прострочення платежів за такими зобов'язаннями. Заборонено примусове стягнення іпотечного майна, яке використовується як єдине житло позичальника. Тимчасово не нараховується та не сплачується плата за землю й екологічний податок за об'єктами оподаткування, які перебувають на територіях, де ведуть чи велися бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях.

Закон України від 27 липня 2022 року № 2463-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні» спрямований на забезпечення стабільності роботи фінансового сектору країни під час воєнного стану. Законом внесено зміни до Закону України «Про Національний банк України» в контексті розширення повноважень Національного банку України (далі – НБУ) в кризових умовах для підтримки інтересів держави (до пункту 16-1 ст. 42). Відповідно до внесених змін НБУ впродовж воєнного стану веде у визначеному ним порядку рахунки державних органів, призначених для забезпечення потреб держави у відсічі збройної агресії проти України, ліквідації збройного конфлікту та їхніх наслідків, а також для благодійних пожертв і гуманітарної допомоги; для залучення коштів на підтримку ЗСУ; Фонду розвитку підприємництва для обслуговування позик, кредитів, грантів за програмами міжнародної технічної допомоги (спеціальні рахунки). Спеціальний рахунок для підтримки ЗСУ Національний банк України відкрив ще в лютому 2022 року у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні з метою акумулювання коштів для забезпечення потреб української армії. Отже, НБУ взяв на себе функцію збору коштів як для оборонних потреб, так і для інших цільових програм, пов'язаних їхнім подоланням наслідків війни. Це є частиною комплексної стратегії, спрямованої на мобілізацію ресурсів для підтримки держави в умовах війни, та практичний інструмент підтримки обороноспроможності України. НБУ діє як координатор збору фінансової допомоги для ЗСУ, що є надзвичайно важливим у воєнний час.

Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій,

спричинених збройною агресією РФ проти України» орієнтований передусім на фізичних осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, і не регулює безпосередньо питання компенсації для юридичних осіб і суб'єктів господарювання, проте його зміст і механізми дають змогу застосовувати ці підходи в аналогічних випадках за певних умов і для суб'єктів господарювання.

В умовах воєнного часу деякі нормативно-правові акти довоєнного законодавства набувають особливого значення та/або доповнюються з метою регулювання відповідних суспільних відносин у період війни. Наприклад, Закон України від 1 липня 2014 року № 1555-VII «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який запроваджує європейські стандарти у сфері державної підтримки бізнесу, сприяючи створенню прозорих і конкурентних умов для діяльності суб'єктів господарювання, було пристосовано до потреб війни. Цей Закон, зокрема, закріпив легальні визначення понять державна допомога суб'єктам господарювання, індивідуальна державна допомога, програма державної допомоги, а також визначив невичерпний перелік форм державної допомоги та категорії її отримувачів. Законом України від 1 квітня 2022 року № 2175-IX «Про внесення змін до пункту 5-2 Розділу 9 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» було спрощено механізми надання державної допомоги суб'єктам господарювання в період воєнного стану. Такий вид допомоги було визнано допустимим для конкуренції, а суб'єкти господарювання – отримувачі допомоги в цей період можуть не подавати повідомлення про нову державну допомогу або про внесення змін до умов чинної державної допомоги до Антимонопольного комітету (далі – АМК) України. Хоча АМК України продовжує здійснювати моніторинг та контроль за наданням державної допомоги з урахуванням спрощених процедур, після спливу одного року щодо завершення воєнного стану доведеться подавати інформацію до АМК України про чинну державну допомогу, строк чинності якої ще не закінчиться. Пригадаймо й Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», положення якого є надзвичайно актуальними у воєнний час, оскільки забезпечують нормативно-правову основу для підтримки, збереження та відновлення малого й середнього підприємництва (далі – МСП) в умовах війни через державну підтримку. Законом, зокрема, визначені види державної підтримки та види фінансової підтримки суб'єктів МСП, що є критично важливим для економічної витривалості України в умовах війни. Обмеження щодо надання державної підтримки, передбачені цим Законом, упродовж дії воєнного стану та шести місяців після його скасування не поширюється на суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво зброї та реалізацію зброї власного виробництва (пункт 5 Прикінцевих положень). Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII «Про співробітництво територіальних громад» є особливо актуальним у воєнний час, оскільки забезпечує правові підстави для консолідації ресурсів і спільних зусиль громад для подолання викликів, які виникають унаслідок військової агресії: створення спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури, їхнє спільне фінансування або утримання. Це дає змогу об'єднувати ресурси територіальних громад для розв'язання нагальних питань, відновлення об'єктів соціальної та критичної інфраструктури, створення центрів гуманітарної допомоги й розподілу ресурсів між громадами, які постраждали від війни, реалізовувати заходи для забезпечення житлом, робочими місцями, соціальними послугами ВПО.

Потрібно вказати й на таку властивість цього масиву законодавства, як наявність різних за тематикою та предметом регулювання нормативно-правових актів (його диверсифікація та розпорошеність), врегулювання значної кількості питань на рівні підзаконної та локальної нормотворчості. Проведемо стислий огляд підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері.

Постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 24 січня 2020 року № 28 «Про надання фінансової державної підтримки», яка за роки війни змінювалася чимало разів, передбачає порядок надання суб'єктам підприємництва фінансової підтримки держави, державної підтримки за договорами лізингу та факторингу. Це нормативно-правовий акт, який регулює програму пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9 %», яка була створена для підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСБ) в Україні. Відповідно до цієї постанови державна підтримка підприємцям надається Фондом розвитку підприємництва. Державна підтримка надається Фондом через банки, які відповідають визначеним Критеріям як компенсації

відсоткових ставок за кредитами та надання гарантій за кредитами. Кредити надають під інвестиційні цілі або для фінансування оборотного капіталу. Такий вид державної підтримки не перешкоджає суб'єкту господарювання користуватися й іншими видами державної підтримки. Програма «Доступні кредити 5-7-9 %» реалізується не всіма банками, а лише тими, які є офіційними партнерами програми й укладають договори з Фондом розвитку підприємництва, який адмініструє програму.

Наказом Мінагрополітики України від 11 березня 2022 року № 168 затверджено форми заявок для надання фінансової підтримки фермерським господарствам, чим доповнено механізм надання фінансової підтримки фермерським господарствам, передбачений ще довоєнною Постановою КМУ від 25 серпня 2004 року № 1102 «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам» (зі змінами та доповненнями).

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 331 «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» передбачає надання роботодавцям щомісячної грошової компенсації в розмірі мінімальної заробітної плати за кожну працевлаштовану внутрішньо переміщену особу впродовж трьох місяців за певних визначених умов.

Постанова КМУ від 19 квітня 2022 року № 472 «Деякі питання використання коштів, що надходять на рахунки для залучення добровільних внесків (благодійних пожертв) на підтримку України» (UNITED24) створює правову основу для прозорого збору та розподілу благодійних пожертв з усього світу, що сприяє задоволенню найважливіших потреб країни. Ця постанова має важливе значення для суб'єктів господарювання, оскільки визначає правила використання коштів, отриманих через платформу UNITED24, зокрема на потреби державних підприємств Міністерства оборони України та інших державних підприємств для виконання цільових заходів.

Постанова КМУ від 21 червня 2022 року № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» встановлює механізми надання державної підтримки для розвитку підприємництва в Україні у формі різних грантових програм: «Власна справа», «Свій сад», «Своя теплиця», «Грант для ветеранів та членів їх сімей». Умови цих грантів розміщені й на офіційному сайті програми «Робота. Постанова передбачає надання грантів фізичним особам і суб'єктам підприємництва для започаткування та розширення бізнесу. Максимальний розмір гранту визначається відповідно до умов грантових програм. Заявки подаються через Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія». Постанова КМУ від 24 червня 2022 року № 736 визначає Порядок реалізації експериментального проєкту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапів в Україні, зокрема у сфері інформаційних технологій. На цьому грантові програми не вичерпуються, існує багато грантів у рамках міжнародних і приватних ініціатив, зокрема від USAID (Програма з відновлення та сталості для підприємств тощо), в рамках Глобального договору ООН (проєкт SEED) тощо.

План відновлення України до 2032 року був затверджений Кабінетом Міністрів України на засіданні уряду 15 листопада 2022 року як основний документ для відновлення країни після руйнувань, завданих війною. Хоча цей план був офіційно затверджений КМУ, його виконання передбачає тісну співпрацю з міжнародними організаціями й фінансовими інститутами, країнами-партнерами та приватним сектором. У ньому розміщено спеціальний блок, присвячений проєктам і заходам Національної програми Поліпшення бізнес-середовища. У березні 2024 року уряд, Міністерство економіки України та представники Європейського Союзу оприлюднили План «Ukraine Facility 2024–2027», у межах якого реалізується програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу, яка передбачає надання до 50 мільярдів євро впродовж 2024–2027 років. Серед заходів підтримки передбачено надання грантів і пільгових кредитів, залучення інвестицій, фінансова підтримка мікропідприємств і МСП, розвиток стартапів. Указом Президента України від 26 січня 2024 року № 30/2024 утворено Раду з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану як консультативно-дорадчий орган при Президенті України.

Найпоширенішими джерелами фінансування господарської діяльності в умовах війни стали: 1) банківські кредити; 2) інвестиції; 3) грантові програми; 4) власні ресурси [7].

З наявних у відкритому доступі джерел можна знайти інформацію про кейси успішної фінансової підтримки суб'єктів господарювання. В одній із попередніх публікацій нами, зокрема, були наведені кейси успішної фінансової підтримки в межах грантів для релокованого бізнесу. Сьогодні це й відновлення ферми «Чарівний птах» у с. Перемога на Київщині в рамках проєкту SEED, яка була знищена під час російської окупації; сироварня «Будз баран» із с. Шепіт Івано-Франківської області, яка розвинула свій бізнес саме завдяки грантовій підтримці [10], тощо.

Серед наявних проблем можна виділити такі: 1) пов'язані із вчасністю та доступністю інформації про програми підтримки й гранти, складністю термінології та правил грантових програм, недостатність навичок підготовки грантових заявок, документальної та організаційної спроможності, потреба у звітуванні та її процедура [12, с. 8]; 2) складність подачі грантової заявки для початківців, потреба у використанні коштів за цільовим призначенням і, відповідно, підконтрольність уповноваженим органам держави, виникнення додаткових зобов'язань перед державою [6]; 3) серед перешкод для отримання кредитного фінансування виділяють високі ставки за кредитами, коливання валютних курсів, складний процес отримання кредиту тощо [7].

Існує й ряд заходів, які не є прямою фінансовою підтримкою як надання коштів, але їх можна розглядати як форму непрямої підтримки. Наприклад, реструктуризація грошових зобов'язань допомагає суб'єктам господарювання покращити свій фінансовий стан та уникнути таких негативних наслідків, як банкрутство або повна зупинка діяльності. У період воєнного стану в Україні банки можуть частіше вдаватися до інструментів довгострокової реструктуризації через зростання кількості боржників, які тимчасово втратили можливість виконувати свої фінансові зобов'язання. З ряду нормативно-правових актів НБУ, які прийняті в умовах воєнного стану, впливає право банків застосовувати інструменти довгострокової реструктуризації без передавання заборгованості боржників до підрозділів роботи з непрацюючими активами, наприклад пункт 3 Правил роботи банків у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану постанови Правління НБУ від 25.02.2022 № 23 «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп», яка була ухвалена у відповідь на виклики, пов'язані з початком повномасштабної війни в Україні. Це один із заходів підтримки платоспроможних боржників, що зазнали негативного впливу війни, який реалізується в межах регуляторної гнучкості, наданої банкам для роботи з боржниками в умовах воєнного стану. Варто також вказати й про актуалізацію в умовах воєнного часу деяких нормативно-правових актів довоєнного законодавства. Наприклад, особливого значення в умовах війни набув Закон України від 14 червня 2016 року № 1414-VIII «Про фінансову реструктуризацію», чинність якого черговий раз продовжено до 01.01.2028 Законом України від 27 липня 2022 року № 2463-IX. Цей Закон забезпечує механізми, які дають змогу суб'єктам господарювання продовжувати функціонувати, уникаючи банкрутства, зберігати робочі місця й адаптуватися до викликів воєнного часу. Закон дає нагоду суб'єктам господарювання здійснювати процедуру фінансової реструктуризації, домовляючись із кредиторами про реструктуризацію боргів та адаптувати умови погашення боргів до воєнних реалій, використовуючи різні правові інструменти: договір про відстрочку, відступлення вимоги, прощення боргу тощо, які визначаються планом реструктуризації. Ця процедура є альтернативою процедурі банкрутства та передбачає інструменти адаптації фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання до складних соціально-економічних умов. Інший приклад для забезпечення стабільності фінансових установ і мінімізації ризиків, пов'язаних з війною, пункт 12-1 розділу XI Прикінцеві та перехідні положення Закону України від 14 липня 2023 року № 3254-IX «Про кредитні спілки» в період дії в Україні воєнного стану надає право спостережній або наглядовій раді кредитної спілки ухвалити рішення про тимчасове зупинення діяльності кредитної спілки. Звільнення від відповідальності за порушення порядку здійснення розрахункових операцій для деяких категорій суб'єктів господарювання: за правопорушення, вчинені з 1 січня 2020 року по 1 жовтня 2023 року (крім операцій з продажу підакцизних товарів, іноземної валюти, проведення азартних ігор); за правопорушення, вчинені з 1 жовтня 2023 року в разі продажу товарів чи надання послуг на тимчасово окупованих територіях,

територіях активних або можливих бойових дій (крім операцій з продажу підакцизних товарів); що передбачені пунктами 12 та 14, якими доповнено Прикінцеві положення Закону України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування послуг», також можна вважати формою непрямої фінансової підтримки або інструментом економічної підтримки, оскільки це допомагає знизити фінансове й адміністративне навантаження на підприємців в умовах кризових ситуацій. Постановою КМУ від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів припинення державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» припинено проведення планових і позапланових заходів державного нагляду та контролю на період воєнного стану, зокрема заходів державного ринкового нагляду стосовно певних груп товарів, але запроваджено й ряд винятків. Це зменшує адміністративний тиск і дає змогу зосередити державні ресурси на таких напрямках, як безпека, оборона й гуманітарна підтримка. Хоча з травня 2022 року уряд та інші органи влади поступово відновили деякі види перевірок, зокрема податкові перевірки, про що вносилися відповідні зміни до законодавства. Також постанова КМУ від 18 березня 2022 року № 314 «Про деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» визначила спрощені умови та механізми започаткування, продовження й відновлення господарської діяльності в умовах воєнного часу.

Висновки. Система нормативно-правового забезпечення фінансової підтримки суб'єктів господарювання є динамічною, тому нормативно-правові акти, які становлять цю систему, потребують моніторингу. Оскільки існує стан невизначеності стосовно руйнівних наслідків війни в майбутньому та її тривалості, надалі прогнозується періодичне оновлення й зміна законодавства у сфері фінансової допомоги суб'єктам господарювання, пов'язаною із наслідками війни. Загалом можливості для отримання фінансової допомоги всіма зацікавленими суб'єктами, підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності в умовах воєнного стану врегульовано на належному рівні. Фінансова підтримка суб'єктів господарювання в умовах війни надає їм можливості відновлювати виробничу інфраструктуру в разі її знищення чи пошкодження, налагоджувати виробничі процеси, переоснащувати виробництво та технологічно покращувати його, більш ефективно прилаштовуватися до умов війни.

Пропонуємо визначити поняття фінансової підтримки суб'єктів господарювання в умовах війни як систему заходів, що здійснюється державою або іншими особами для підтримки суб'єктів господарювання в різних галузях економіки з метою забезпечення їхньої фінансово-економічної стабільності, розвитку та конкурентоспроможності в умовах воєнного стану. Варто розмежовувати категорії «фінансова підтримка», «державна підтримка» та «державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання». Фінансова підтримка є загальним терміном, який охоплює всі види надання грошей, фінансової допомоги або ресурсів для будь-яких цілей різними особами (державними та приватними установами, міжнародними організаціями, фізичними особами). Державна підтримка є більш конкретним поняттям, це специфічний вид підтримки, який являє собою допомогу або сприяння держави в особі уповноважених органів для досягнення певних соціальних, економічних або політичних цілей отримувачем такої допомоги. Державна фінансова підтримка – це підмножина державної підтримки, яка охоплює фінансові інструменти держави для підтримки певних суб'єктів або ініціатив. Отже, співвідношення цих категорій виглядає так: державна фінансова підтримка є частиною більш широкої категорії, якою є державна підтримка. Державна підтримка може передбачати як фінансові, так і інші види заходів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання. Фінансова ж підтримка також є широкою категорією, яка може бути як державною, так і недержавною, а також національною, регіональною або міжнародною, прямою або непрямою тощо. Ця категорія потребує додаткової класифікації, що може стати предметом майбутніх наукових досліджень.

Державою схвалено значну кількість законодавчих актів, якими передбачено механізми надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання в умовах війни. Такий масив законодавства потребує детального вивчення та додаткової класифікації. Законодавчі зміни належали пристосування наявних механізмів надання державної підтримки та державної фінансової допомоги до воєнних умов; більшою мірою полягають у застосуванні програмного методу

надання фінансової допомоги, залучення до цього механізму широкого кола осіб на різних рівнях; характеризуються спрощенням бюрократичних процедур, зупинкою окремих видів строків тощо; супроводжувалися цифровізацією та широким використанням онлайн-платформ і онлайн-сервісів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. І. Правове регулювання фінансової державної підтримки малого підприємництва в Україні в умовах фінансової кризи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 326–329. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/75.pdf
2. Ватаманюк-Зелінська У. З., Кілочко О. С., Зелінський М.-П. Б. Державна фінансова підтримка МСБ в період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 45. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1985/1912>
3. Дмитренко Е. Актуальні питання правового регулювання фінансових відносин в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : *Юридичні науки*. 2023. № 1 (37). С. 236–244.
4. Жураковська Л. Заходи для підтримки сільського господарства в Україні в умовах воєнного стану / Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. 27 червня. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-spryamovanykh-na-pidtrymku-silskoho-hospodarstva-v> (дата звернення: 21.12.2024).
5. Зінковська В. О., Годунко В. В. Особливості державної підтримки під час воєнного стану. *Приватне право в умовах війни* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 листопада 2022 р. Одеса : Фенікс, 2022. С. 691–694.
6. Кахнова М. Грантування бізнесу під час війни: яку фінансову допомогу можна отримати від держави на розвиток власної справи? / *Юридична газета* : online 2022. 12 серпня. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viyni-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavi-na-rozvitok.html> (дата звернення: 21.12.2024).
7. Кознова О. Стан та потреби бізнесу в умовах війни – результати дослідження / *Liga zakon*. 2024. 8 липня. URL : https://biz.ligazakon.net/news/228953_ctan-ta-potrebi-bznesu-v-umovakh-vyni---rezultati-dosldzhennya (дата звернення: 21.12.2024).
8. Ковтун Т. Ю. Державна фінансова підтримка для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний час. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : *Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33, № 6. С. 102–111.
9. Легкова В. А., Григор'єва В. В. Державна підтримка суб'єктів підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : *Право*. 2023. Випуск 26. С. 36–46.
10. Мороз П. Підтримка економіки під час війни: чому великому бізнесу вигідно допомагати малому / *Forbes*. 2023. 1 вересня. URL : <https://forbes.ua/company/pidtrimka-ekonomiki-pid-chas-viyni-chomu-velikomu-biznesu-vigidno-dopomagati-malomu-01092023-15673> (дата звернення: 21.12.2024).
11. Петруненко Я. В., Джабраїлов Р. А. Межі державного впливу на економіку в умовах війни у контексті дотримання та реалізації соціально-економічних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : *Право*. 2024. Випуск 82, частина 1. С. 406–412.
12. Підтримка бізнесу в умовах війни: практичні рекомендації для громад / U-LEAD з Європою. 2023. Січень. URL : <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/0f1194b30d5170a2433a3786dbbdf50d.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).
13. Піхоцька М. Р. Стан та перспективи розвитку державного фінансового контролю в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2024. № 9. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4684/4723>
14. Пшик Б. І. Державна фінансова підтримка малого підприємництва України в умовах війни, як фактор зміцнення його фінансової безпеки. *Агросвіт*. 2024. № 1. С. 11–21.
15. Сударенко О. В. Правове регулювання фінансування відновлення України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 478–481. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2024/116.pdf

REFERENCES

1. Atamanchuk, N. I. (2024). Pravove rehuliuвання finansovoi derzhavnoi pidtymky maloho pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh finansovoi kryzy [Legal regulation of financial state support of small businesses in Ukraine in the conditions of the financial crisis]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Juridical scientific and electronic journal]. No. 1, 326–329. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/75.pdf [in Ukrainian].
2. Vatamaniuk-Zelinska, U. Z., Kilochko, O. S., Zelinskyi, M.-P. B. (2022). Derzhavna finansova pidtrymka MSB v period voiennoho stanu [State financial support for SMEs during martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economic and society]. Issue 45. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1985/1912> [in Ukrainian].
3. Dmytrenko, E. (2023). Aktualni pytannia pravovoho rehuliuвання finansovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Current issues of legal regulation of financial relations in the conditions of martial law in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhika". Seriya yurydychni nauky* [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Juridical Sciences]. No. 1 (37), 236–244 [in Ukrainian].
4. Zhurakovska, L. (2022). Zahody dlia pidtrymky silskoho hospodarstva v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Measures to support agriculture in Ukraine under martial law] / NISS [National institute for strategic studies]. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-spryamovanykh-na-pidtrymku-silskoho-hospodarstva-v> (2022, June, 27) [in Ukrainian].
5. Zinkovska, V. O., Hodunko, V. V. (2022). Osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky pid chas voiennoho stanu [Peculiarities of state support during martial law]. *Pryvatne pravo v umovakh viiny : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Private law in conditions of war : Proceedings of Ukrainian Scientific and Practical Conference]. Odesa [in Ukrainian].
6. Kakhnova, M. (2022). Hrantuvannya biznesu pid chas viiny: yaku finansovu dopomohu mozha otrymaty vid derzhavy na rozvytok vlasnoi spravy? [Granting business during the war: what kind of financial aid can you get from the state to develop your own business?] / Legal newspaper online. URL : <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viiny-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavy-na-rozvytok.html> (2022, August, 12) [in Ukrainian].
7. Koznova, O. (2024). Stan ta perspektyvy biznesu v umovakh viiny – rezultaty doslidzhennia [The state and needs of business in the conditions of war – the results of the study] / Liha zakon [Liga zakon]. URL : https://biz.ligazakon.net/news/228953_ctan-ta-potrebi-bznesu-v-umovakh-vyni---rezultati-doslidzhennia (2024, July, 08) [in Ukrainian].
8. Kovtun, T. Yu. (2022). Derzhavna finansova pidtrymka dlia stiikosti ta vidnovlennia biznesu u voiennyi chas [State financial support for recovery of business in wartime]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya publichne upravlinnia ta administruvannya* [Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series : Public management and administration]. Vol. 33, no. 6, 102–111 [in Ukrainian].
9. Lehkova, V. A., Hryhorieva, V. V. (2023). Derzhavna pidtrymka subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [State support of the business entities under martial law]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya pravo* [Bulletin of the Mariupol State University. Series : Law]. Issue 26, 36–46 [in Ukrainian].
10. Moroz, P. (2023). Pidtrymka ekonomiky pid chas viiny: chomy velykomu biznesu vyhidno dopomahaty malomu [Supporting the economy during the war: why it is profitable for big business to support small business] / Zhurnal Forbes Ukraine [Journal Forbes Ukraine]. URL : <https://forbes.ua/company/pidtrimka-ekonomiki-pid-chas-viiny-chomu-velikomu-biznesu-vigidno-dopomagati-malomu-01092023-15673> (2023, September, 01) [in Ukrainian].
11. Petrunenko, Ya. V., Dzhabrailov, R. A. (2024). Mezhi derzhavnogo vplyvu na ekonomiku v umovakh viiny u konteksti dotrumannia ta realizatsii sotsialno-ekonomichnykh prav liudyny [The limits of state influence on the economy in wartime in the context of the observance and implementation of social and economic human rights]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya pravo* [Scientific bulletin of the Uzhhorod State University. Series : Law]. Issue 82, part 1, 406–412 [in Ukrainian].

12. Pidtrymka biznesu v umovakh viiny: praktychni rekomendatsii dlia hromad [Business support in wartime: practical recommendations for local communities] / U-LEAD with Europe. URL : <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/0f1194b30d5170a2433a3786dbbdf50d.pdf> (2023, January) [in Ukrainian].

13. Pikhotska, M. R. (2024). Stan ta perspektyvy rozvytku derzhanoho finansovoho kontroliu v umovakh voiennoho stanu [The state and prospects for the development of state financial control under martial law]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy]. No. 9. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4684/4723> [in Ukrainian].

14. Pshyk, B. I. (2024). Derzhavna finansova pidtrymka maloho pidpriemnytstva Ukrainy v umovakh viiny, yak faktor zmitsnennia yoho finansovoi bezpeky [State financial support of small business of Ukraine in the conditions of war, as factor of strengthening its financial security]. *Ahrosvit* [Agroworld]. No. 1, 11–21 [in Ukrainian].

15. Sudarenko, O. V. (2024). Pravove rehuliuвання finansuvannya vidnovlennia Ukrainy [Legal regulation of financing of reconstruction of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Juridical scientific and electronic journal]. No. 4, 478–481. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2024/116.pdf [in Ukrainian].

O. A. Rassomakhina. FINANCIAL SUPPORT OF ECONOMIC ENTITIES DURING WAR: LEGISLATIVE AND PRACTICAL ASPECTS

The article analyses practical approaches and provisions of the legislation of Ukraine, regarding the peculiarities of financial support of economic entities in the conditions of martial law. The main legislative reforms in this area have been identified. The main normative legal acts in this area were analysed, and their provisions were summarized. An assessment of the state of legal regulation in this area and its problems, that arise in the process of financing economic activity during wartime conditions, is provided.

The purpose of the article is to research the legal regulation of providing financial support to business entities during wartime conditions; and certain aspects of the implementation of some legislative provisions in practice.

Philosophical and general scientific methods of cognition were used in the research process, in particular, general sociological method, historical method, formal-logical, system-functional and special-legal methods.

Separate types of financial instruments, that provide financial support for the economic and entrepreneurial activities of all interested subjects in war conditions, and their legal regulation at the level of Ukrainian legislation, have been studied. The main normative legal acts, that form the system of regulatory and legal support of financial aid to business entities in the conditions of martial law, have been determined. It is emphasized, that the established legal order in the field of economy must also provide for mechanisms of financing of economic activity under these special conditions.

Keywords: martial law, means of state regulation of the economy, economic entity, financial support of economic activity.